

УДК 159.99:316.36

Катерина Робертівна МАННАПОВА

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3754-4637>

Домашнє насильство: гендерні особливості проблеми

Розрахунки, проведені Інститутом демографії і соціальних досліджень на замовлення Фонду народонаселення ООН, говорять про те, що щорічно 1,1 млн українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією в сім'ї, і більшість з них мовчать. За статистикою Всесвітньої організації охорони здоров'я, 38 % вбивств жінок у світі – справа рук їх партнерів. У деяких країнах ця цифра наближається до 70%. Кожна четверта жінка земної кулі упродовж усього життя страждає від сексуального насильства.

Як вже було зазначено вище, від домашнього насильства в основному потерпають жінки, що на нашу думку, трапляється саме через гендерні особливості. Такі дії можна назвати гендерним насильством. «Поняття «гендерне насильство» є новим для світової та вітчизняної юридичної науки. Проте існують певні типи насильства, за яких жертвами є переважно жінки. Тому ООН вирішила виокремити тип насильства – гендерне насильство, або насильство проти жінок (VAW – violence against women), що ґрунтується на владних стосунках між чоловіками та жінками.

Явище домашнього насильства не є проблемою окремої держави чи етнічної групи і саме тому, цивілізований світ вирішив спільними зусиллями змінити ситуацію на краще. У 2011 році у Стамбулі Рада Європи розробила Конвенцію про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (CETS No210, Стамбульська конвенція). Конвенцію підписали 47 країн Ради Європи включаючи Україну, ратифікували 25 країн. Стамбульська конвенція – комплексний міжнародний акт, спрямований на захист, запобігання, судову відповідальність і вироблення стратегії в сфері протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Конвенція містить дієві механізми з протидії насильству, а також міжнародну систему контролю за її виконанням.

У Конвенції надано визначення поняттю «насильство стосовно жінок», яке розуміється як порушення прав людини й форма дискримінації стосовно жінок та означає всі акти насильства стосовно жінок за гендерною ознакою, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання стосовно жінок, у тому числі погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному або приватному житті [1].

При цьому, варто зауважити, що застосування насильства на ґрунті гендерної ознаки є найбільш поширеним явищем і саме через це йому приділяється значна увага. У статті 1 Декларації ООН про викоренення насильства проти жінок вказано, що «насильство щодо жінок – це довільний акт насильства, скоєний на підставі статевої ознаки, який спричиняє або може спричинити фізичний, статевий чи психологічний збиток або страждання жінкам, а також загроза скоєння таких актів, примусове чи довільне позбавлення свободи або особистого життя» [2].

Хоча Україна ще не ратифікувала Стамбульську Конвенцію, це не свідчить про відсутність соціально-правових підстав для криміналізації окремих проявів домашнього насильства. Відповідний законопроект кілька разів розглядався парламентом, але так і не набрав необхідної кількості голосів. Позитивним є той факт, що 06 та 07 грудня 2017

року Верховна Рада України прийняла, а Президент згодом підписав, Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» та Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Це імплементаційний пакет законів до Стамбульської Конвенції. Він не є вичерпним, але це великий крок уперед.

Умовно можна укласти типологію осіб, що чинять насильство в сім'ї:

– регресивний тип, який за низького рівня власної гідності не вміє контролювати свої потяги та бажання, втрачає межі дозволеного під час виконання функції розпорядника в родині;

– морально нерозбірливий тип, якому притаманні брутальна поведінка та жорстоке ставлення до членів сім'ї, примушуванням їх вступати в сексуальний контакт із застосуванням фізичної сили, використовуючи безпорадний стан жертви;

– сексуально нерозбірливий тип, що не має жодних моральних принципів, меж і правил у сексуальному задоволенні своїх потреб;

– неадекватний тип – соціопати, які не підпорядковуються соціальним нормам і ставляться до членів сім'ї як до власності, яка не становить жодної моральної цінності та не має права на особистісні вияви [3].

Виділяють такі типи насильства в сім'ї:

- між подружжям (чоловік – жінка, у більшості випадків насильство здійснює чоловік, але зустрічаються протилежні випадки);

- між батьками і неповнолітніми дітьми (насильство можуть здійснювати як батько, так і мати);

- між дорослими дітьми та батьками (насильство можуть чинити як дорослі діти стосовно батьків, так і навпаки, хоча перший випадок є більш розповсюдженим). Досить типовою є ситуація, коли діти, які виростили в атмосфері насильства, встановлюють свої стосунки з батьками на тих же засадах насильства. Насильницьке ставлення до батьків може виникнути і в сім'ях, де діти виростили в атмосфері уседозволеності;

- між дітьми в одній родині (така поведінка, як правило, виникає на фоні насильницьких стосунків між дорослими членами родини і можуть мати різноманітний характер – старші діти можуть скоювати насильство над молодшими, брати над сестрами, діти можуть об'єднуватися для насильства над кимось одним із дітей);

- насильство між іншими членами сім'ї: між тещею або тестем і зятем, свекром або свекрухою і невісткою, онуками та дідусем або бабусею тощо [4].

Єжі Меллібруда виділив такі ознаки домашнього насильства:

- насильство завжди здійснюється за попереднього наміру, тобто умисно. Це означає, що особа, яка вчинила насильство, усвідомлювала або повинна була усвідомлювати характер вчинюваних нею дій або бездіяльності, передбачала або могла передбачити (виходячи з її фізичного і психічного стану) можливість настання таких шкідливих наслідків, як заподіяння моральної шкоди, шкоди фізичному або психічному здоров'ю іншого члена сім'ї. Необхідно відзначити, що вчинення насильства у стані алкогольного сп'яніння не виключає можливості особи усвідомлювати і передбачати настання шкідливих наслідків. Згідно з Кримінальним кодексом України особа, яка скоїла злочини в стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих засобів, підлягає кримінальній відповідальності;

- дії унеможливають ефективний самозахист. Найчастіше люди, які вчиняють насильство, мають певні переваги – це може бути вік, фізична сила, економічно

вигідніше положення тощо. Наприклад, вчитель знущується над учнем, змушуючи його робити ганебні вчинки перед всім класом, маючи перевагу у віці, посаді, статусі;

- дії порушують права і свободи особи. Кривдник завжди намагається контролювати свою жертву, тим самим обмежуючи права та свободи. Наприклад, якщо жінка не хоче, не може саме зараз мати інтимні стосунки зі своїм партнером, а він наполягає, ображає, погрожує і врешті-решт отримує бажане – це насильницька дія;

- насильницькі дії спричиняють шкоду (фізичну, морально-психологічну, матеріальну) іншій особі. Наслідком від насильницької дії завжди є шкода – це можуть бути і матеріальна втрата (вкрадені гроші, відібрана частина спільно заробленого майна), і ушкодження (синці, переломи), і погіршення емоційного стану (сором, страх, пригнічення). Наприклад, шкодою від шантажу може стати депресія, спроба самогубства [5].

Насильство в сім'ї відбувається у всіх секторах суспільства, незалежно від релігії, раси, сексуальних вподобань, професійного та освітнього рівня. Особи, які чинять насильство, намагаються одержати владу та контроль над їхніми близькими партнерами. Влада набирає вигляду стратегічної образливої тактики (фізична, сексуальна, вербальна, емоційна), що забезпечує посилення контролю.

Гуменникова Т.Р. та Метіль А.С. виділяють такі причини, що призводять до домашнього насильства:

- соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві; пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки);

- економічні (матеріальні нестатки; відсутність гідних умов життя та одночасно – відсутність умов для працевлаштування і заробітку грошей; економічна залежність; безробіття);

- психологічні (стереотипи поведінки);

- педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової);

- соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини);

- правові (ставлення до насильства як до внутрішньо сімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї – як до власності; недостатня правова свідомість);

- політичні (схильність до гендерних стереотипів; недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності; увага до материнства й дитинства, а не до сім'ї загалом; брак уваги до батьківства, чоловіків);

- соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів; алкоголізм, наркоманія, агресія тощо);

- фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій; прийом збуджувальних лікарських препаратів; хвороби нервової системи тощо) [6].

Висновок. Насильником може бути будь-яка людина незалежно від статі. Однак жінки більше за чоловіків потерпають від домашнього насилля. Такі показники цілком закономірні, адже чоловік згідно зі своєю «традиційною» гендерною роллю і фізичними можливостями має більше способів впливати на жінку. Для чоловіка насилля може виконувати різні функції, серед головних — підтримання свого образу як «домінантного» та ствердження власної маскулінності. Відсутність власної самості

нерідко штовхає жінку не лише на те, щоб бути жертвою, а й на те, щоб бути агресором. Це може проявлятися в претензіях до чоловіка через його неуспішність (які насправді є претензіями до себе), у гіперопіці, реалізації через дитину, нав'язуванні молодшому поколінню сценаріїв особистого життя тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. URL: <https://rm.coe.int/168008482e> (дата звернення 23.10.2019)
2. Декларація ООН про викоренення насильства проти жінок. URL: <http://www.un-documents.net/a48r104.htm> (Дата звернення 23.10.2019).
3. Миронюк Т.В. Правове регулювання запобігання гендерному насильству. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3 (108). С.121-132.
4. Чайка В.В. Соціальна обумовленість криміналізації насильства в родині. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С.104-107 .
5. Косенко С.С. Насильство в сім'ї, його види та мотиви. *Право*. 2015. Вип. 28, Серія Економіка і прав. С. 164-167.
6. Гуменникова Т.Р., Метіль А.С. Характеристика домашнього насильства: відповідальність і наслідки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 35, Серія Юриспруденція, том 2. С. 12-14.

Одержано 29.10.2019